

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ «ГЛИБИННОЇ ЕКОЛОГІЇ»

Початок ХХІ століття позначився історичними, соціально-політичними подіями у суспільному житті українського народу. Розбудова суверенної держави вимагає науково-обґрунтованих підходів до формування системи освіти. Існуюча в Україні система освіти не задовольняє потреби, що постають перед нею в період докорінних змін соціально-економічних та політичних відносин у суспільстві, в умовах культурного та духовного відродження українського народу. Її докорінне реформування визначене Законами України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту” та Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) [2]. Одним із найбільш серйозних недоліків загальноосвітньої школи є дуже слабка зорієнтованість на гуманізацію шкільного навчання.

Охорона навколишнього середовища – одне з найголовніших завдань сьогодення. Молода українська держава успадкувала тугий вузол екологічних проблем: забруднені промисловими відходами, пестицидами й радіонуклідами повітря, ґрунти, водойми; еродовані землі; значною мірою вичерпані природні ресурси; змінені внаслідок антропогенного втручання ландшафти. Екологічна криза значно поглибилась у зв’язку з аварією на Чорнобильській АЕС.

В умовах загострення проблеми взаємодії людства й природи перед сучасною педагогічною наукою постає низка невідкладних завдань, пов’язаних з необхідністю виховувати молоде покоління не у згубній традиції якомога більше брати від природи, а у шанобливому ставленні до всього суцього, що споконвіку притаманне українському народові..

Серед якостей, що характеризують екологічну культуру особистості, важливу роль відіграють знання природні закономірності, взаємодію людства та природи. Специфіка засвоєння екологічних знань визначається складністю природних об’єктів, багатогранністю взаємоз’язків та залежностей між компонентами природних систем, суспільством та навколишнім середовищем.

Сучасний рівень розвитку засобів впливу на довкілля вимагає від кожної людини уміння прогнозувати і запобігати можливим негативним наслідкам своєї діяльності..

Отже, екологічна освіта й виховання – це процес, який включає формування наукової системи знань у галузі взаємодії природи і суспільства, виховання гуманістичного світосприйняття, і як результат – формування екологічних переконань, які визначають активне ставлення особистості до охорони навколишнього середовища, раціональне природокористування і відтворення природних ресурсів. Все вище сказане й обумовило вибір тему нашого дослідження.

З метою перевірки ефективності викладання біології з елементами “глибинної екології” проведено педагогічний експеримент на базі 7, 8 та 11-х класів Тульчинської ЗОШ №1 під час викладання тем: “Основні функції рослинного організму”, “Царство гриби”, “Живі організми і довкілля” (7 клас), “Клас Ссавці” (8 клас), “Надорганізмові рівні організації живої природи” (11 клас).

Для діагностики результатів роботи застосовували тестування за кількома методиками. Методика “Визначення рівня теоретичного мислення” заснована на якісному та кількісному аналізі ступеня сформованості понятійного апарату з того чи іншого навчального предмета [3]; методика “Ціннісні орієнтації” М.Рокіча звернута на систему ціннісних орієнтацій і життєву філософію людини [4]; методика “Незакінчені речення” виявляє характер взаємовідносин “людина – природа” [6]; тест “Дерево”, автором якого є Брайн Шелбі, допомагає виявити емоційний стан учнів [5].

Матеріали дослідження опрацьовувалися методом варіаційної статистики, а також піддавались якісному аналізу.

Тестування проводилося на початку вивчення тем та після застосування засобів “глибинної екології”. Після проведення тестування 7, 8 та 11 класів до початку дослідження та після нього сформувалася доволі ясна картина, що відбиває характер взаємовідносин “людина – природа”, рівень екологічного мислення учнів, їхні ціннісні орієнтації та зміни, що сталися в результаті досліджень. Всього в експерименті брали участь 124 учні.

Результати початкового тестування показують низький рівень теоретичного мислення в галузі екології (був набраний середній бал 3-4 за максимуму 18). Під час експерименту отримано вищі результати в сфері теоретичного мислення (середній бал 5-6).

Характер взаємовідносин з навколишнім середовищем визначався за кількома критеріями та за категоріями цінностей. Так, попереднє тестування учнів 8, 11 класів (46 учнів експериментальних і 47 – контрольних класів) виявило, що превалюють “я”-цінності, меншою мірою виражені екологічні цінності, ступінь вираженості яких нижчий за соціальні. Найменшу вагу в 11 класах мають моральні цінності, в той час, як у 8 класі моральні та соціальні цінності виражено однаково.

Після проведення експерименту значних змін зазнав вияв насамперед моральних та екологічних цінностей. Аналіз змін у 8 класі показав підвищення вираженості категорій екологічних та моральних цінностей, у той час як вираженість “я”-цінностей знизилась.

В експериментальному 11 класі порівняно з контрольним спостерігається та сама тенденція, але вираженість “я”-цінностей залишається незмінною, а соціальних – знижується.

У 7 класі на першому місці до проведення експерименту виступають екологічні цінності, нижчою є вираженість “я”-цінностей, потім – соціальних та моральних. Після експерименту дещо вищий рівень вияву мають моральні цінності, тоді як вираженість “я”-цінностей знизилась.

Аналізуючи ціннісні орієнтації учнів експериментальних 7 та 11 класів, треба зазначити, що вищого вияву досягли абстрактні цінності, і незначно зріс вияв цінностей самоствердження. Такі самі зміни, але не значні мали місце і в контрольних класах. Розрахунок рангової кореляції виявив загальну тенденцію, що простежується в усіх тестованих класах: цінності мети випереджають цінності її досягнення.

На основі проведених досліджень можна дійти висновку, що організація навчального процесу з опорою на особисту причетність, емоційну сферу мотивування діяльності дає змогу систематизувати світоглядні установки, ціннісні орієнтації учнів та сприяє формуванню цілісності їхнього світогляду.

Сфера дії кожної особистісної цінності специфічна. Цінність бережливого ставлення до природи має свою змістовно-операційну специфічність. Щоб діяти бережливо щодо природи, вихованець має набути певних операційних умінь:

- підтримувати екологічно безпечним своє помешкання чи найближче середовище, ощадливо використовувати воду, електричну енергію;
- доглядати рослини, свійських (у тому числі декоративних) тварин;
- захищати себе від несприятливого впливу навколишнього середовища (зокрема, надмірного α , β – опромінення в умовах виснаження озоносфери);
- використовувати рекреаційні властивості природи тощо.

Після відокремлення сфери практичної дії особистісної цінності виховуюча діяльність зосереджується на набутті конкретної етичної норми, що має особистісний смисл для суб'єкта. Ступінь значущості етичного змісту має бути досить високим, оскільки низький рівень не має спонукальної сили для наступного розгортання “я”-процесу. В екологічному вихованні це особливо важливо, оскільки головним показником екологічної культури особистості є її суспільно значущі дії та вчинки.

Список використаних джерел

1. Біологія: Програма для середньої загальноосвітньої школи. – 6-11 класи. – К.: Наук. думка, 2005. – 48 с.
2. Закон України “Про загальну середню освіту” // Початкова школа. – 1999. - №8. – С. 2-5.
3. Золотарев В.А., Сдасюк Г.В. Земля в опасности. – М.: Знание, 1989. – 48 с.
4. Скребец В.А. Экологическая психология / Программа изучения дисциплины. – К.: МАУП, 1998. – 26 с.
5. Шахназаров Г.Х. Грядущий миропорядок. – М.: Мысль, 1981. – 78 с.
6. Шулдик В.І. Урок біології в сучасній школі: Посібник для вчителя. – К.: Знання, 1999. – 290 с.
7. Ясвин В.А. Психолого-педагогическая коррекция субъективного отношения к природе в процессе экологического образования // Вопр. психологии. – 1998. - №4. – С. 3-14.